

Norsk Språkhistorie I. Mønster.

Redigeret af Helge Sandøy. Oslo: Novus Forlag. 2016.

ISBN 978-82-7099-846-3. 681 sider.

Anmeldt af Lars Heltoft

Det samlede værk *Norsk Språkhistorie* består af fire bind med hvert sit perspektiv. Bind I, som er det der anmeldes her, har titlen *Mønster*, bindene II-IV henholdsvis *Praksis*, *Ideologi* og *Tidslinjer*. *Mønster* forklares i værkets forord som det strukturelle niveau i sproget, og på s. 9 hedder det om bind I: *Mønster* at her: “ ... ser vi først og fremst på korleis språket som form, struktur og grammatisk system utviklar seg.” Udover Sandøy og Nesses indledende kapitel deles der op i kapitler om fonologi, morfologi, syntaks, ordforråd og til sidst under et: tekst og genrer. Jeg skal lægge vægten på afsnittene om fonologi, morfologi og syntaks, og ikke gå i detaljer med afsnittet om tekst og genrer da det ligger uden for mit faglige område.

Hvad betyder “korleis ... utviklar seg”? Ikke blot et overblik over udviklingen gennem de historiske perioder – det skal man vist til bind IV *Tidslinjer* for at få. Snarere er der indlagt et refleksionsniveau, der bliver tydeligt s. 9 hvor jeg lægger mærke til følgende dele af det erklærede mål for bindet:

å bidra til refleksjon om språk, språkleg variasjon og språkending,
å gi rom for det breie perspektivet på språk, dvs. å omfatte både språkstruktur, språkbruk og sosial kontekst

Derfor sigter ‘korleis’ mere til forholdet mellem variation og struktur og til variationens betydning for at kunne forstå og forklare sprogforandring, end til strukturniveauet selv og de faktiske ændringer det undergår; derfor har bindet et indledende kapitel 1 ved Helge Sandøy og Agnete Nesse om sprogforandring, herunder teorier om sprogforandring som social proces, og om de forskellige determinanter der er mulige: sproget selv, demografiske ændringer og kontakt med andre sprogsamfund. Kapitlet er et teoretisk-metodologisk afsnit der gælder for hele værket, men som ikke specielt skal pege mod kortlægning af struktur og strukturforandring. *Mønster* betyder nemlig med forfatterne også de principper der

styrer variationen, og her kommer sociolingvistikkenes gennembrud til at spille en central rolle, med Weinreich, Labov og Herzogs berømte artikel fra 1968 som udgangspunkt. Sproget er et kollektivt fænomen, og forfatterne udfolder hvad dette betyder for spørgsmålet om sprogforandring på individniveau, gruppeniveau og samfundsniveau. På individniveau befinder sig de egentlige innovationer i forhold til den hidtidige normative praksis; på gruppeniveau kan innovationen få en første anerkendelse ved at andre ikke korrigerer nydannelsen, men i stedet kopierer den. Her kommer så muligheden for social accept og prestige, og herfra igen muligheden for social stratifikation, gennem netværk på gruppeniveau og på bredere samfundsniveau. Sproget er som social institution underlagt samme mekanismer som andre sociale institutioner. Forfatterne bruger Berger & Luckmanns procesmodel til anskueliggørelsen: Individet *internaliserer* sprogbrugen og dens forudsatte strukturer, *eksternaliserer* sin egen vilje, ønsker og præferencer i sin egen sprogbrug og bidrager dermed til vedligeholdelsen og ændringen af sproget som fælles *objektiveret* normsystem der fremtræder som en tvang og mulighed den enkelte ikke kan sætte sig ud over, men vedblivende må (re)internalisere.

Internaliseringen og eksternaliseringen har sammenhæng med det kollektive på den måde at de talende eksternaliserer den normativitet de har lært, som bud på hvordan det fælles er organiseret. Denne side af eksternaliseringen kunne nok være kommet klarere frem i skildringen af innovationsprocessen (s. 45), altså at sprogbrugeren i normale tilfælde altid antager at den form der vælges, er efter reglen. Der er ved normal sprogforandring ikke tale om intenderede normbrud, men om hypoteser om tegnstruktur der så bekræftes eller leder til ny struktur (se Andersen 1973; 2008).

Et kendt, men godt eksempel fra kapitlet er perifrastisk genitiv dannet med *sin* i *Ingrid sin bok*. Plattyske konstruktioner med reflexivt *sin* (sg.m. med maskulin antecedent) dannede forbillede for bergenserne i senmiddelalderen, men de reanalyserede dem i deres sprogbrug som dannet i overensstemmelse med norsk morfologi som forudsat struktur, nemlig reflexivpronomenet i 3p. *sin/si(n)/sit* der kun skelner genus i endelsen, men ikke har markering af genusspecifik antecedent som den middelnordtyske skelnen mellem tre former: *sîn, ere* og *er*, med henholdsvis m., f. og n. som antecedent (Sarauw 1924, Bd II: 114). Eksemplet skal vise ekstern og intern forklaring på den samme innovation. Hansakøbmændene talte mest om mænds ejendom, en spejling af de socioma-

terielle vilkår i Bergen. “Den moderne norske sin-genitiven må altså forklares både språkeksternt (et tysk mannssamfunn i en norsk by) og språkinternt (en felles ordform med to forskjellige grammatiske innhold) (s. 75).” Jeg må undre mig over ordet ‘språkinternt’ her, fordi det skræver over to forskellige sprog, og ligeledes undre mig over ‘fælles ordform’. At *tegnudtrykkene* er ens (næsten), gør dem ikke fælles, for de sociale enheder er tegnene, og her er *sin* og *sin* klart forskellige tegn. Det ligheden betyder, er at reanalysen hjælpes på vej.

Nesses eksempel viser for mig at se nogle af sociolingvistikens vanskeligheder med at komme fra den sociale variation til ændrede strukturelle forhold ud over det lydlige niveau. Sociolingvistikken fokuserer på udtrykkene: “Det at ordene høres like ut og at betydningen er sånn noenlunde lik, er det viktigste” (s. 75). Det der lånes, innovationen, er den syntagmatiske konstruktion, med indhold og det hele, men uden possessivet. Possessivet med *sin* norske paradigmatik er ikke lånt, og det samlede produkt har dermed et nyt, men sprogspecifikt indhold.

Hovedperspektivet i introduktionen er klart sociolingvistisk og som sociolingvistisk introduktion er den glimrende. Men de dele af sproget der er fælles i den forstand at de oftest unddrager sig prestige- og værditilskrivning, altså fonologisk, morfologisk og syntaktisk struktur og bunden variation, kommer kun ind som afgrænsninger af det socialt specifikke. Introduktionen er naturligvis tænkt til alle 4 bind, og ‘mønstre’ må jo betyde noget forskelligt i de enkelte sektioner. Det overlades til de enkelte forfattere at ekspliciterer deres særlige forudsætninger. Hvad er så sprogstrukturen? Jo, det er systemer på flere niveauer: “Vi har eit relativt lite sett av lydar som vi brukar til å bygge opp ord (og ordformer) med, og dessa orda kan vi plassere på bestemte måtar inn i setningar, som igjen må føyast saman etter visse mønster for att dei ska bli til velforma tekstar.” (s.13).

Fonologikapitlet (2) er skrevet af Gjert Kristoffersen og Arne Torp. Forudsætningerne er basale antagelser i klassisk strukturalistisk fonologi. Begreberne *dobbelt artikulation*, *fonem*, *fonotaks* og *regelstyret variation* indføres kort og præcist, og det er netop regelstyret (bunden) variation der præsenteres, fordi det er den der er relevant for forståelsen af mønstre i strukturel lingvistisk forstand. Særlig vigtigt for det foreliggende emne er præsentationen af de prosodiske grundbegreber *stavelsesstruktur*, *kvantitet* og *stavelsesvægt*, *tryk* og *tone*. Redegørelsen for udviklingen fra ur-

nordisk til gammelnorsk tid begynder således med den prosodiske udvikling der er forudsætningen for både det empiriske forløb og en forudsætning i fremstillingens logik. Afsnittet resumerer fint at både indoeuropæisk og urnordisk må have haft morfologisk betinget primærtryk, mobilt i indoeuropæisk, men fast på rodstavelsen i urnordisk. Derimod får gammelnorsk fonologisk betinget primærtryk, nemlig tryk på første stavelse uafhængigt af dennes morfologiske karakter.

Fastlæggelsen af primærtrykket i de ældre germanske sprogtrin som urnordisk er en forudsætning for hele den drastiske ændring der kaldes synkope af kort vokal og vokalforkortning, hvor korte vokaler i stavelser uden primærtryk forsvinder, og lange vokaler uden primærtryk forkortes. Som jeg forstår fremstillingens logik, er dette et eksempel på et strukturelt træk der ikke i sig selv kan være forklaring på en udvikling, men er en forudsætning (precondition, føring) for en ændring. Forfatteren understreger meget fornuftigt denne forskel: Trykfikseringen er en forudsætning, men den udløsende faktor må være underartikulation.

I et interessant og originalt afsnit (2.2) fremlægger Kristoffersen det synkron system for ordprosodien i gammelnorsk, hvor der skelnes mellem lette stavelser, tunge stavelser med kort vokal, tunge stavelser med lang vokal og supertunge stavelser. Der er ikke plads til en detaljeret gengivelse i denne begrænsede sammenhæng, men to af typerne vises med ordformerne *syni/son* 'søn' og *høllu/høll* 'hal, residens', begge i henholdsvis tostavelsets dativ og enstavelses akkusativ. Her markerer punktum det som bidrager til stavelseslængde: Det der står før punktum, bidrager til stavelsestygnde, det der står efter punktum, gør ikke.

	Dativ	Akkusativ	
Let stavelse:	/sy.ni/	/so.n/	Åben stavelse med efterfølgende optaktskonsonant til 2. stavelse, realiseret i /sy.ni/, potentiel i /so.n/
Tung stavelse:	/hol.lu/	/hol./	Tung stavelse med kort vokal, hvor konsonanten hører med til stammen der derved er lang.

Dette nye system er typologisk set markeret. Det har for det første den lette stavelsestype der er en strukturel innovation. Den bevares middelalderen igennem og afskaffes først gennem kvantitetsomlægningen i norske dialekter, en væsentlig senere udvikling, der indfører en typolo-

gisk mere umarkeret struktur (s.nf.). Typologisk markerede er også former med obstruent (hæmmelyd) før sonorant (vokaliseret konsonant) i eksempler som *akr* 'mark' og *vápn* 'våben'. Kristoffersen gør rede for (s. 140-41) hvordan de gøres umarkerede ved indskud af svarabhaktivokal i den markerede fuge, med tostavethed til følge (*åker*, *våpen*), tilsvarende i bøjningsformer på *-r* som oldnorsk *kemr* der bliver til *kjemer*. Ligeledes peges der på den ændrede status lang vokal får i det nye system. De er indeks (som jeg ville sige det) for at stavelsen har primærtryk, en redundansrelation der opstår ved vokalreduktionen i tryksvag stavelse. Vi har ikke mere former som *walþōz gen.sg. 'grønsvær, slette, vold', hverken med accent på *-ōz, som det oprindeligt var, eller med accent på roden *walþ- som i urnordisk; vi har heller ikke former som *walþīz nom.pl. Formerne kommer ud i gammelnorsk og gammelislandsk som hhv. *vallar* gen.sg. og *vellir* nom.pl., begge med kort vokal i endelsen. Akk.sg. hedder derimod *völl* (af *walþu), med udeladelse (synkope) af kort vokal i tryksvag stavelse.

Stavelsesprosodien har if. Kristoffersen enkelte undtagelser, i tryksvage stavelser. Man kunne vist også kalde dem problemer for teorien eller analysen, for hvordan analyseres *aptann* og *hamarr*? Former som /apt.ni/ og /ham.ri/ peger på akk. /apta.n/ og /hama.r/, svarende til /sy.ni/ over for /so.n/ ovenfor. Men hvordan kan nom. i *aptann* og *hamarr* så komme ud som andet end /apta.nn/ og /hama.rr/? Problemet er ikke knyttet alene til tryksvage stavelser, for tunge stavelser som i *stæinn* må så have akk. /stæi.n/, jf. dat. /stæi.ni/ og nom. /stæi.nn/. Kristoffersen ekspliciterer det ikke, men her synes jeg at den ellers lysende klare fremstilling bliver for kompakt og kunne have været udfoldet. Det er også svært inden for de paradigmatiske forudsætninger at se hvordan man kan sige at akk. "ble markeret med kort konsonant: *aptan*, ..., *hamar*." Den blev markeret ved at optakten stod alene, altså ved fravær af lang konsonant eller ved fravær af *-r*. Kun sådan kan man sætte /so.n/ i relation til den også forekommende nominativform *sonr*, der må have /so.nr/ som analyse, eller for den sags skyld *hest* /hes.t/ i relation til *hestr* /hes.tr/, jf. dat. *hesti* /hes.ti/.

Fremstillingen går dernæst videre (2.3 ved Arne Torp) med en klar oversigt over vokalsystemet med omlyd og brydning, både diakront og synkront. Den strukturalistiske teori om omlydsvokalerne som oprindelige bundne varianter betinget af endestavelsens vokalkvalitet følges i det store og hele; Benediktssons arbejder (især 1963) er en væsentlig for-

udsætning. Særlig rosværdige er de klare skemaer over den synkrone vokalisme og konsonantisme i urnordisk og gammelnorsk, og over fonetisk og fonemisk omlyd. De klassiske problemer med periodiseringen af i-omlyden nævnes i forbindelse med et skema over Axel Kocks omlydsteori, og problemerne med i-omlydens udbredelse i det norske og det nordiske område i det hele taget kommenteres inden for en fornuftig teori om sprogforandring, med henvisning til Óttosson (2002). Sydøstnorsk og østnordisk i det hele taget har analogisk ophævet det meste af i-omlydens morfologiske indvirkning, fx i præsensformerne af stærke verber. Arne Torp foretrækker vistnok gammelsvenske eksempler, men han kan få nogle danske af mig, fx her og der i Skånske Lov *tækær* prs.sg. af *taka*, normalt *takær*, de sjællandske love ligeledes af og til *tækær*, men også *fær*, prs.sg. af *fa*, normalt *far*; de sønderjyske dialektformer *fær*, *gær*, *kømer*, *nær*, *stær*, *søwer* mfl. (Brøndum-Nielsen 1927) og generelt verberne *blæse* 'blåse' og *græde* 'gråte', der menes at have generaliseret en i-omlydt præsensform til infinitiven (Nielsen 1966). Modellen for analogien i verbalsystemet er altså centrum og periferi, med østnordisk og sydøstnorsk som centrum, med de øvrige norske områder og islandsk som periferi, sammen med nogle østdanske og sønderjyske områder. Den forudsætter at i-omlyden oprindeligt er slået igennem overalt, minimalt som en variant til ikke-omlydte former.

Også u-omlyden forstås i dette perspektiv. Omlydsvokalerne /ɔ/, /ɔ:/ er blevet fonemer i stavelser hvor et senere -u- er synkoperet, og overalt markeres omlydsvokalen: Fx skrives der *born*, *børnum*, men ikke *a*; hvor -u- er bevaret, er der ingen stammekontrast mellem [a] og [ɔ], og manifestationen kan således tænkes at variere, i norsk således at det normale er at manifestationen er *ø* (eller en anden skrivemåde der er forskellig fra *a*, altså fx *bornum*, *børnum*), men trøndsk har normalt *a* (altså *barnum*). Denne bevarede bundne variation kan være udgangspunktet for analogisk udjævning af u-omlyden i grammatiske paradigmer, altså *born* : *barnum* til *barn* : *barnum*. Torp antager at dette kan være modellen for hele den østnordiske nivellering af paradigmer med u-omlyd, altså igen det jeg har kaldt centrumperiferi-modellen, og en kort bemærkning om danske og svenske forhold er vel også på sin plads her.

Dansk har u-omlyd ved bortfaldet -u- i velkendte tilfælde som *lov*, *møl*, *øl*, *ørn*, og jo også i *børn*, pl. af *barn*, i brydningseksempler har man fx *bjørn*. I runeindskrifter fra o. 900 skrives der **au** i enkelte tilfælde for omlydsvokalen, nemlig i **tanmaurk** *Danmørk* akk.sg. og **kuaul** *kvøl* 'lid-

else'.¹ Et eksempel som **uapn** pl. 'våben' (DR 279 Sjørup) kan tolkes som *wāpn* eller *wōpn*. I mange tilfælde med bevaret -u- skrives der i danske og svenske indskrifter *a* hvor omlyd kunne ventes, fx: **satu** *sattu* el. *sōttu*, 'satte', **makur** *magr* el. *mōgr* 'mandlig slægtning', **mañnum** *mannum* el. *mōnnum* dat.pl. 'mænd', **strantu** *strandu* el. *strōndu* dat.sg. 'strand'. Klassisk dansk runologi har her synspunkter der ikke behøver at ligge langt fra den fonologiske tolkning: "Hvis omlydsvokalen ikke har været meget forskellig fra *a*, og navnlig hvis den har fjernet sig mindre fra *a* foran bevaret *u* end foran bortfaldet *u*, er det forstaaeligt, at skrivemaaden *a* har været fremherskende" (Nielsen 1959: 25). Rimelig sikre u-omlydseksempler er **sautu** (DR 280 Skårby 1), **aulfun** *Qlfun* (personnavn), muligvis også **faupur** *fōður* akk.sg. 'far' (DR 338 Glemminge), alle fra perioden 950-1050. Dette materiale er ikke uforeneligt med centrum-periferi-modellen hvorefter også østnordisk har u-omlyd både ved synkoperet og bevaret *u*, og hvor der ikke skelnes mellem ældre og yngre u-omlyd. Den analogiske udjævning af bøjningsmønstrene må så høre til perioden 1000-1200.² Nogen høj grad af sikkerhed er der naturligvis ikke tale om, de begrænsede belæg taget i betragtning; men det er interessant at *a*-skrivningen i princippet lader sig forstå på samme måde som Markstrøms og Benediktssons analyse af det trøndske materiale.

Modellen centrum og periferi bruges også af Kristoffersen i redøgørelsen for kvantitetsomlægningen i senere norsk dialektudvikling (5.1-2), hvor de gammelnorske supertunge stavelser stort set forsvinder ved vokalforkortning, fx /na:t./ og /re:t./, der – udtrykt i den anvendte formalisering af stavelsesstruktur – bliver til /nat./ og /ret./. Setesdalsmålet og en håndfuld svenske dialekter udgør en restperiferi hvor den gamle supertunge type er bevaret. I svage verber på *-te/-t* med oprindelig supertung stavelse forkorter nogle norske dialekter rodstavelsen i de nævnte bøjningsformer, mens andre har supertung stavelse (eksemplet kan konstrueres som /stek.te/ over for /ste:k.te/, /bre:k.te/). De sidstnævnte dialekter med supertung trykbærende stavelse i præteritum og i perfektum participium bevarer imidlertid et antal leksikalske rester af kortstavede oprindelige supertunge ord, og derfor er den rette tolkning

1. Hvis jeg har ret i min tolkning af Maltstenens **faupr** som *fōðr* (arkaisk akk.sg. til *faðir* 'far'), er der et yderligere eksempel, helt tilbage til ca. 800 (Heltoft 2020).
2. De citerede u-omlydseksempler viser næppe Skåne som et periferiområde. Et antal indskrifter med formen **fōpur** fra sent 1100-tal fra Bornholm er bedre kandidater.

at disse dialekter genindfører supertung trykstavelse ved analogi i bestemte morfologiske kontekster, ikke at kvantitetsomlægningen her kun rammer stykkevis og delt.

Udviklingen af stavelsestype har tydeligvis en retning, nemlig mod tunge stavelser. Også lette stavelser ændres til tunge. Resultaterne lader sig analysere som strukturelle trin.

1. Nordlige Gudbrandsdal: gammelnorske lette stavelser bevares: /so.n/; /bɛ.ra/, prs. /bɛ.r/
2. Centrale Gudbrandsdal og Østtelemark: enstavellesord forlænges, ikke tostavellesord: /so:.n/; prs. /bɛ:.r/, men /bɛ.ra/ (krav om at *enstavellesord* skal være tunge)
- 3a. Østlandsk: både en- og tostavellesord forlænges: /son./; prs. /bæ:.r/, inf. /bæ:.ra/ (krav om at *trykbærende* stavelser skal være tunge)
- 3b. Vestlandsk: både en- og tostavellesord forlænges: /so:.n/; prs. /be:.r/, inf. /be:.ra/ (krav om at *trykbærende* stavelser skal være tunge)

De strukturelle forskelle kan analyseres historisk ud fra den logiske relation mellem dem. Trin 2 er indeholdt i trin 3 og 4, og det er muligt at forstå 2 som et historisk trin der går forud for dem, men ikke omvendt (dølemål i Midtgudbrandsdalen har næppe først indført reglen i trin 3, for dernæst at afskaffe det halve igen).

Afsnittet er et godt eksempel på metadrøftelserne i bogen, i forlængelse af Sandøys udmelding i kapitel 1. Udviklingen kan ses som en proces der dels fjerner afvigende struktur som synkopen havde skabt (de lette trykbærende stavelser), dels indfører en fælles (ikonisk, tror jeg) struktur for resten: trykbærende stavelser er tunge, kun stavelser uden primærtryk kan være lette. Nogen egentlig konklusion om funktionalitet som forklaringsmodel får vi (som ventet) ikke, men fremstillingen er en illustration af hvad funktionel forklaring kunne indebære. Som illustration af hvordan strukturelle analyser kan kortlægge en diakron udviklings trin, er afsnittet glimrende.

I afsnit 6 og 7 beskriver Torp så vokalsystemets og konsonantsystemets udvikling fra gammelnorsk til moderne norsk. Jeg må begrænse mig til vokalsystemet som eksempel. Vokalforskydningen i norsk beskrives som en kædeforskydning, fx vestnorsk [i] > [ɪ], [e] > [æ], [y] > [ʏ], dvs. kort /i/ får en allofon [ɪ], der i bestemte kontekster er tæt på manifestationen af /e/, der så igen får en forskudt allofon [æ]. Når kort vokal

forlænges ved kvantitetsomlægningen, bliver disse allofoner fonemiseret, i et idealiseret diagram over vestnorsk med 15 vokalfonemer som kvalitativt resultat. Endnu et fint eksempel på hvordan ændrede strukturforhold et sted i systemet kan føre til ny struktur et andet sted.

Kapitel 3 *Morfologi* er skrevet af Hans-Olav Enger og Philip Conzett. Nogen oversigt over forskellige morfologiske teorier og skepsis vedrørende disse giver forfatterne (heldigvis) ikke, selv om en vis tilknytning til den britiske word and paradigm-teori kan spores. Der nævnes et minimalt antal grundbegreber og analyseprincipper, især skellet mellem lydlove og analogi som drivkræfter i den morfologiske forandring. Det er klogt af forfatterne at søge at minimere den teoretiske udmelding, men jeg må indrømme at jeg savner begreberne reanalyse og aktualisering, begreber der står centralt i fx Henning Andersens teori om sprogforandring. Det havde også været fint med en klar skelnen mellem styring (reaktion), som er en relation fra stamme til fleksiv, og kongruens (her kaldet samsvarsbøying). Når substantiver har genus som en iboende egenskab der fremkalder genusfleksiver andetsteds i syntagmet, så er det ikke samsvar, men styring (s. 223). En detaljeret diskussion af disse begreber leverer Eisenberg (2004).

Philip Conzett forklarer hvorfor de urnordiske substantivklasser ikke skal hedde a-stammer osv., men a-klasse, osv., fordi "stomnsuffiksa" (Et begreb nordmænd ikke behøver at få forklaret? Jeg tolker det som den indoeuropæiske traditions temavokal) "er såpass reduserte at dei ikkje kan seiast å utgjera noko einskapleg grunnlag for inndelinga i bøyingsklasser (s. 229)." Dernæst udvælges akk.sg. hvor den etymologiske temavokals germanske udgave er tydelig: *daga 'dag', *rūnō 'rune, hemmelighed', *gasti 'gæst' og *sunu 'søn', og der tales om a-, ō-, i- og u-klasse. Når vi kommer til de gammelnorske stærke substantivklasser, understreges det at det synkront set er akk.pl. der viser hvilken klasse ordet hører til. Det er en tydelig pointe i fremstillingen at klassesdifferentieringen i gammelnorsk (og vel i de øvrige nordiske oldsprog også) er blevet genusbaseret (tabel 5, s. 232). Dele af de analogiske processer der fører til det, er også nævnt, men der burde nok have været en markering i skemaet af de analogisk indførte former i de svage substantiver, altså af formerne på -ar i nom.pl.m. på -ar i *han-ar* (af *han-i*), og af nom./akk.pl.f på -ur i *kon-ur* (af *kon-a*). Den pointe der truer med at gå tabt, er at -r i *rún-ar*, *tíð-ir* og *kon-ur* nu er gennemført i akk.pl. og dermed har fået en

ny tegnfunktion (en akkusativform på *-r* indekserer pluralis femininum). Man plejer at regne analogiske ændringer for udjævninger af udtryksforskelle, men her vedrører det tydeligvis også indhold.

Analogiprocesserne fører mod genusbasing, i-klassen trækker femininer til sig, u-klassen er næsten kun maskuliner og a-klassen er maskuliner og neutra. Låneord trækkes mod de umarkerede klasser, så fx hankønsord kommer i a-klassen, hunkønsord går til i-klassen (tabel 7, s. 234), og dette er i sig selv overbevisende. Ordet *markaðr* el. *markað* 'marked' er den eneste undtagelse blandt stærke maskuliner, siger Conzett – det hører til u-klassen³. Helt færdig er fremstillingen nu ikke på dette sted, for det kan (fodnote 6, s. 234) tænkes at "avleiingar på *-(n)aðr* (u-klasse) tente som føredøme for ... *markað(r)*." Et andet forbehold umiddelbart før synes at modsige dette: "Maskuline verbalabstrakt på *-(n)aðr* (t.d. *hegnaðr* 'hegn, vern') følger i-klassen." Lidt flere detaljer kan måske løse knuden: Verbalabstrakter af typen *fagnuðr/fagnaðr* 'glæde', *skilnuðr/skilnaðr* 'uenighed', *búnuðr/búnaðr* 'udrustning' er etymologisk set u-stammer (på **-ōp-uz*, got. *wratodus* 'rejse'), i nordisk ofte omdannet med *-n-*, former uden omlyd er analogiske. Sagt med Conzets kriterier er de imidlertid omtolket til i-klassen i vestnordisk, akk.pl. er altid på *-i*, ikke på *-u*: *fagnuði/fagnaði*, *skilnuði/skilnaði*, *búnuði/búnaði* (Noreen 1923, § 394 og 397; Andersen 1954, § 95). Det tyder på en anden form for semantisk fællesskab bag dele af *ir*-klassen og *i*-klassen, nemlig at verbalabstrakter tenderer mod at blive *i*-stammer, og her vil jeg fortrække den etymologiske betegnelse, fordi en tendens til omdannelse kan have været tidlig. At de germanske feminine *i*-stammer fra indoeuropæisk tid omfattede mange verbalabstrakter, er velkendt, og en omdannelses-tendens kan have været produktiv længe, jf. omdannelsen af *soþk* 'anklage, sag' fra *ō*-stamme til *i*-stamme, akk.pl. *sakir*. Tendensen til at abstrakter bliver *i*-stammer, har også ramt maskuline *u*-stammer.

Fremstillingen viser i øvrigt hvorledes norske dialekter i stort omfang får genustypiske flertalsendelser. Tre tabeller (9-11) over hallingmål, tromsømål og søgnemål viser spændvidden instruktivt: I hallingmålet er flertal af maskulinum og femininum ikke genussfordelt i ubestemt form i de stærke klasser, men der er genusspecificitet overalt i de bestemte former, undtagen dativ pluralis (der altid har været ens). I tromsømålet er

3. ONP har ingen eksempler der viser hverken *u*-klasse eller *i*-klasse for ordet *marknað(r)*.

der genusspecificitet overalt, undtagen i de stærke klassers ubestemte form singularis (der jo ingen endelse har), og i søgnemålet er der kun genusforskel i bestemt form singularis.

Kasusreduktionen i norsk sker – skriver Conzett – “gjennom eit samspel av lødendringar og analogiske endringar” (s. 241). Først gøres der rede for den formelle udvikling, dernæst overvejes funktionelle forklaringer. Nominativ falder bort ved r-bortfald, et begreb der også anvendes i dansk tradition (Brøndum-Nielsen), men nogen lydlov kan det jo ikke være, understreges det s. 246, alene fordi det er morfologisk specifikt hvor bortfaldet rammer. I pluralis af hankønsordene står notationen *-a(r)* og *-e(r)* næppe heller for optionelt r-bortfald, men for at oprindelig nominativform og oprindelig akkusativform er i konkurrence. Forfatterne viser en sund skepsis over for traditionens opfattelse at kasusbortfald skyldes vokalsvækkelse.

Interessant er overblikket over de oblikke former (‘dativformerne’), deres udbredelse i senere norske dialekter og deres forhold til den øvrige morfologi, en opdatering der bygger på forfatternes forskning, specielt den såkaldte polaritetsrelation mellem hankøns- og hunkønsord i bestemt form, altså at de må krydsklassificeres således:

	Nominativ	Dativ
Hankøn	<i>hesten</i>	<i>hesta</i>
Hunkøn	<i>bygda</i>	<i>bygden</i>

Forfatterne er tro mod norsk tradition og kalder den bevarede oblikke form for dativ, selv om vi også får at vide at “<det skjer> i seinmellomalderen ei utviding av funksjonsdomenet på det viset at verb som tidlige styrte akkusativ eller genitiv, no tek objekt i dativ” (s. 246). Afsnittene er for så vidt udmærkede, men noget synkront dativbegreb er der jo ikke tale om. Norske dialekter gør hvad der oprindelig var dativformer, til udtrykssiden i en synkretismedannelse der vel burde hedde oblik form.

Derimod synes jeg som nævnt at der mangler eksplicite udmeldinger om kasusreduktionens syntagmatiske karakter. Rammer den som forfatterne i praksis antager, ordklasser eller forudsætter den omtolkninger af reglerne for syntagmedannelse, her altså nominale led? Dansk forskning har interesseret sig for den proces der overlader kasusbøjningen i nominale led til adleddene (eng. modifiers), jf. tysk, hvor artikler og ad-

jektiver gør hovedarbejdet. Konstruktioner med de gamle synkretismer i feminine substantiver (*i fagri hlið* ‘på en smuk li’, *með góðri skipun* ‘med en god ordning’, *með þvílíkri dád* ‘med en sådan dád’) har sprogbrugerne ikke nødvendigvis opfattet som de første *ord* der mister bøjningen, men snarere som et konstruktionsprincip der kan efterlignes og generaliseres til nominale led som sådan, fx fra *afsinum* (dat.) *iortha drotne* (dat.) ‘af sin jordejer’ (Skånske lov, ms. B69) til *afsinum* (dat.) *iartha droten* (akk. som umarkeret form) (Skånske Lov ms. B74); helt tydelige eksempler på at substantiverne mister deres bøjning som sådan har man i den danske Sjælens Trøst: *i clostir-no* ‘i klosteret’ (ældre: *i clostre-no*); *dioful-num* ‘til djævelen’, (ældre: *diofli-num*). Disse giver så igen grundlag for konstruktion uden markeret kasus: *i clostir* ‘i et kloster’; *gifa dioful penninga sina* ‘give djævelen sine penge’.

Genitivkategoriens udvikling former sig i norsk som i dansk og svensk: endelsen på *-s* (i a-klasseord og visse oprindelige i-klasseord) skifter morfologisk status fra fleksiv til klitikon der sidder på nominalhelheden, ikke på substantivet. Fremstillingen er her opdateret for så vidt som der refereres til Muriel Nordes (1997; 2006) opfattelse (processen er degrammatikalisering, dvs. svækkelse af grammatisk binding) og Askedals (2000) modsynspunkt. Jeg gad gerne have hørt forfatterens mening her, men det er nok nødvendigt at skære dette niveau fra.

Samtidig er det et sted hvor man virkelig savner begrebet reanalyse. Klitikonanalysen “inneber at *-s* hefter seg ikkje berre på alle typar av substantiv, men også på heile lekkar” (s. 245). Synspunktet bygger på Mørck (2013), men pointen må være at substantiverne mister deres bøjning i genitiv og dermed i kasus overhovedet. I en dansk folkebog fra 1590’erne (De syv vise mestre) finder man fortsat to udgaver af best.gen.sg. af ordet *tårn*, den oprindelige: *Taarnsens*, analyseret [tårn-s]-en-s, med kongruens, og en hvor substantivet ikke bøjes i genitiv: *Taarn-ens* [tårn-en]-s. Men denne reanalyse er 300 år ældre end både folkebogen og Nordes eksempel og findes i næsten alle gamle håndskrifter af Jyske Lovs fortale som det normale, fx *æfter landæns wanæ* ‘efter landets sædvane’, inklusive det ældste håndskrift C 37 fra 1284. De moderne former *tårnet* [tårn-et]-s og *landets* [land-et]-s er senere og en anden reanalyse, nemlig af *-n-* som morfem for fælleskøn og tællelighed (i pl.). Andre gamle eksempler er (fra C 37): *meth gothe mens witnæ* ‘med gode mænds vidnesbyrd’, analyseret [gothe men]-s. Formen *men* kan ikke længere betegne nom./akk.,

men er blot pluralis. Tilsvarende eksempler kunne man have fundet i Falk og Torp (1900: 43).

Jeg ville gerne have haft data om den norske udvikling. Der refereres blot til Norde om svensk, hvor vi får at vide at de ældste eksempler på konstruktionen er fra sent 1500-tal: *Konungens i Danmarcks krigzfolck*. Det Nordes eksempel viser, er imidlertid ikke reanalysen, men en senere fase af aktualiseringsprocessen.

Mest kritisabel er analysen i tabel 18, hvor formerne ikke segmenteres, selv om det ligger lige for, men opføres uanalyserede som hos Falk og Torp, fx *-sens*, *-ens* (sg.m.), *-enne*, *-ennes* (sg.f.) og endelig *-sens*, *-ets* (sg.n.). De citerede former peger faktisk på 1400-tallet som ændringens norske begyndelse og ikke på 2. halvdel af 16. århundrede, nemlig formen *-ets*, der må analyseres [SUBSTANTIV-et]-s, jf. ovenfor.

De verbale kategorier behandles igen både i tilbageblik fra gammel-norsk til urnordisk og fremadrettet mod nyere norsk og norske dialekter. Der har fundet megen omdannelse sted allerede i forhistorisk tid, også af analogisk art. S. 258 gives der med Bjorvand 2010 et godt eksempel på analogisk udjævning af præsens 1p.sg. i de stærke verber, hvor vi til verbet *fara* 'rejse, tage af sted' har *ferr* <sic! skal vel være *fer*> med i-omlyd i stedet for det ventede *fōr* med u-omlyd. Mærkeligt nok er 6. stærke klasse så udeladt af tabel 26, selv om det i forhold til fremstillingen er den der er mest brug for.

Sammenfaldet af 2p.ind.sg. og 3p.ind.sg. drøftes. Ikke for at lægge forfatterne noget til last, men et bud på sammenfaldet er også givet af Gunnar Bech (1970), hvis pointe er at 2p.sg. og 3p.sg. falder lydret sammen i de mediopassive former, fx *heyrdisk* (2/3p. prt.ind/opt.), *lúkisk* (2/3p.prs.opt.), *lykisk* (2/3p.prt.opt.). Denne synkretisme kopieres til 2/3p.prs.ind. med *-r*-formen som den sejrende, fordi den fører til et mere homogent paradigme med støtte fra både prt.ind. og fra opt. Former som **heyrið* og **gefð* ville være uden støtte andre steder i paradigmerne. Dette blot til overvejelse og videre diskussion.

Herudover finder jeg analysen af de såkaldte *nå*-verber (med formerne *nå-dde*, *nå-dd* både interessant og dækkende, et af de få steder i bogen hvor begrebet reanalyse bruges. Det er en udvikling der if. Enger kan gå bagom dansketiden og være fælles for norsk og svensk som sprog der har bortfald af *-ð*. Gruppen burde nok have været benævnt efter et af de verber der må have været udgangspunktet. For adskillige verber på oprindeligt *-ð*'s vedkommende indgår der en reanalyse af grænsen mellem

stamme og affikser: *klæd-di* > *klæ-ddi*; *fød-di* > *fød-ddi*. De er så model for verba pura på vokal som *nå*.

Mediopassiv er en central, om ikke *den* centrale innovation i det verbale bøjningssystem. Dens tilbagegang i nyere tid omtales kort, herunder den danskprægede form på *-s*. Enger er opmærksom på at *s*-passiv er den umarkerede, overalt brugelige form i svensk, men han har ikke fået fat i at *s*-passiv er omtolket til en modal form i dansk og bruges om det normale i flere underbetydninger, om det planlagte, om tekst man gengiver o.a., men aldrig om konstateringer for den talendes regning alene. Dermed er dens distribution kraftigt indskrænket også i dansk, og disse snævrere betydninger må have spillet en stor rolle også i riksmål og bokmål. Når jeg i 1995 kunne høre et bånd i trikken i Oslo som varslede *Dørene lukkes*, så afspillede båndet en betydning svarende til den modale danske betydning ‘efter det fastlagte sker der nu det at dørene lukkes’, jf. Heltoft og Jakobsen (1996), hvor forskellen mellem dansk og svensk understreges, og varianterne af den danske form gennemgås. Det er rigtigt at især præteritumsformerne bliver sjældne og skriftsproglige, men det forklares netop gennem modaliseringen, se også GDS om mulige forklaringer på bortfaldet af *s*-passiv i de fleste stærke verbalklasser. I Western (1921) finder man mange af de modale funktioner af *s*-passiv, uden at det naturligvis kaldes modus eller modalitet. Faarlund, Lie og Vannebo (1997) har ikke nogen detaljeret oversigt over *s*-passivs funktioner, hvad der muligvis skyldes dens meget begrænsede anvendelse i nynorsk (kun efter visse modalverber).

Endre Mørck er forfatter på kapitel 4 *Syntaks*, og han har inspireret morfologikapitlet gennem flere af sine arbejder. I sit introduktionsafsnit melder han ud at fokus vil være på den lineære opbygning af sætningerne, og i mindre grad på bagvedliggende hierarki. Det tages for givet at den bagvedliggende struktur også er lineær, og for at legitimere brug af en uformel flytningsterminologi vises – åbenbart som en forudsætning – den hierarkiske struktur i den såkaldte CP-analyse hvor det finite verbum i fremsættende hovedsætninger flytter til den plads hvor subjunktioner genereres (C°). En anden forudsætning vedrører Diderichsens topologiske model, her kaldet feltskemaet, som anvendes til at illustrere ledstillingsforskelle. Den kommer først frem s. 338 hvor Mørck gentager tolkningen af skemaet som en kontekstfri frasestrukturgrammatik, først foreslået af Teleman (1972), dernæst fastholdt især af Sten Vikner (Bjerre

m.fl. 2008). Diskussionen skal ikke føres her, men et bud på forskellen mellem topologi og konstituentstruktursyntaks kan man evt. finde i Heltoft (2015).

Afsnit 2 *Runespråkets syntaks* bygger på de gængse udgaver, især på Krause 1966, et værk der vel må siges at være på kanten af forældelse. I et enkelt tilfælde er traditionen så meningsløs og alternativet så overbevisende at det nok burde have være brugt. Stentofte-indskriften (Krause 1966, nr. 66) lyder således (s. 325, 3d): **niu haborumR niu hagestumR haþuwolafR gAf j** ‘Ni høge sønner, ni høge gjester gav H. godt år’. Den læses af Lillemor Santesson (1993) som en blotindskrift, helt uden høje sønner og gæster, men med offerdyr: **niu hab^orumR niu hagestumR haþuwol^afR gAf j** ‘med ni bukke, med ni hingste gav H. god årsvækst’. Ellers er fremstillingen orienteret mod de typologiske træk ved urnordisk, især SOV-træk over for SVO-træk, og der gøres fint rede for hvilke træk der opfylder forventningerne, og hvilke der ikke gør (der er ingen postpositioner, hvad et SOV-sprog burde have; der er heller ingen foranstillede relativsætninger). Man kunne overveje om ikke eksemplerne 3cd kunne være SVO-eksempler med V på 2. plads. Det kan de være hvis de svarer til oldengelsk dislokation til venstre, fx *Hæstenes wif ond his suna twegen mon brohte to þæm cyninge* ‘Hæsten’s wife and his two sons they brought to the king’ (fra Heltoft 2019a), og oldengelsk har i øvrigt en lignende kombination af SOV- og SVO-ledstilling.

Dislokation	X	V ₂	Midtfelt/Slutfelt
niu hab ^o rumR niu hagestumR	haþuwol ^a fR	gAf	j
iu þin	udR	rak	
<i>Hæstenes wif ond his suna twegen</i>	<i>mon</i>	<i>brohte</i>	<i>to þæm cyninge</i>

Der gives i afsnit 3 en god oversigt over kasusbrugen og udviklingen fra gammelnorsk til nyere norsk, uden at der forudsættes kontroversiel teori. Kasus synes at blive regnet for en overfladekategori uden eget indhold, men man kan jo godt spørge hvad forskellen er mellem de gammelnorske verber *fylgja* (oprindeligt med dativ: *fylgja eign þeirri* ‘følge, beholde, eje denne ejendom’) og *svara* (opr. med to dativer: *svara oss sva myklu* ‘betale, svare os med så meget’) i forhold til moderne norsk: *eie denne eiendommen, betale oss så mye*. Er der nogen semantisk ændring på færde, eller er det udtryksjustering? Der peges på en ikke-ekspliciteret forskel mellem leksikalsk styrede og syntaktiske kasus, men hvad det vil sige “at kasus-

bruken i enda større grad blir styrt av den syntaktiske funksjonen til ledet”(s. 330). Hvilken skala er vi på?

Oversigten over forskellen mellem udfyldt og tomt forfelt i gammel-norsk og moderne norsk er solid og dækkende. Det præciseres at tomt forfelt i konnektiv inversion er en form for fremsættende sætning der nu ikke længere er brugbar i (hverken dansk eller) norsk, men har været det længe. Jeg savner nogle semantiske overvejelser her, for det må jo betyde at forfaltet er kodet historisk forskelligt i ældre norsk og i moderne norsk, ligesom i øvrigt i dansk. Hvad man end mener om CP-analysen, så er det en vanskelighed at den ikke får fat på semantiske forskelle, her mellem ældre nordisk og moderne norsk, dansk og svensk på et bestemt punkt. Pointen nævnes også af Mørck selv (s. 421), hvor det hedder at “bortfallet av heilsetninger med tomt forfelt ... har gjort tomt forfelt til en markør for spørre- og villkorsetninger.” Pladser indgår på forskellig måde i paradigmedannelse, her modsætningen i moderne tid mellem tomt og udfyldt forfelt, se videre Heltoft (2011, 2019a, 2019b).

Oversigten er en guldgrube af materiale der dækker et stort antal gener og perioder, og Mørck kommer virkelig langt rundt i forskellige sætningskonstruktioner. Fremstillingen er konsekvent og præcis på de givne præmisser, og det er nu muligt at få et overblik over de strukturelle træk der præger ældre norsk, og over ændringsfaserne frem mod nyere norsk, inklusive dialektale udviklinger. Det er fx nyttigt at man kan finde belæg for konnektiv inversion og henvisninger til konstruktionen, så den kan følges frem til det 19. århundrede. Det er også fint beskrevet og dokumenteret hvordan norsk (helt parallelt med dansk) udvikler OV-rækkefølge foran det finite verbum: *swa aat han ey skadha giorde oftnembdom Vagleike* (eks. 10a, s. 368) – hvor der i 1200-tallet kun var OV-rækkefølge i forhold til det infinite verbum). Reglen tillader, som eksemplet viser, led af enhver slags før finittet, og det er for mig at se indlysende at vi her har forløberen for den senere skandinaviske såkaldte bisætningsrækkefølge. Jeg kan ikke finde denne pointe i Mørcks tekst, men tager jeg fejl, er god gerning gjort en gang til. I afsnittet om den nye rækkefølge i bisætninger (s. 358-59, eks. 1-5) er alle eksemplerne med nægtede led, som traditionelt; men der er ingen grund til at antage en innovation der blot ændrer rækkefølgen *finit verbum > sætningsadverbial* til *sætningsadverbial > finit verbum*.

Subjekters placeringsmuligheder behandles indgående, og da jeg ledte efter eksempler på subjekter i bisætninger, placeret i midtfeltet efter næg-

telsen, var der gevinst (3b, s. 364 og 1b, s. 358). Jeg citerer (3b), en type ikke alle skandinaviske lingvister mener findes:

ef at Mikials messo ... ero ey fyrnempder tyttugho merker fram komner
 ‘hvis på mikkelsdag er ej førnævnte tyve mark kommet frem’
 hvis der ikke er kommet (præcis) de tyve fornævnte mark frem ... på mikkelsdag ...

Jeg kan umuligt dække alt inden for nærværende ramme, men må vælge en synsvinkel der kan skabe en form for kritisk position, nemlig at belyse nogle arkaiske træk der peger tilbage mod tidligere sprogtrin: brugen af topikkonstruktion og nul-anafor.

Topikkonstruktion er sådan set repræsenteret i Mørcks materiale, men er ikke holdt ude fra det der ellers i både dansk og norsk tradition kaldes ekstraposition. Den består af et foranstillet led uden for sætningen, topikleddet, der kan modsvares af en anafor inde i sætningen selv, men ikke behøver at være det. Er der ingen anafor, heller ikke en nul-anafor, må modtageren selv konstruere en mulig kohærens. Topikkonstruktionen har således ekstraposition med eksplicit anaforisk led som mulig variant, men det er netop en variant. Dyvik (1980b) har peget på ligheden med fjernøstlige sprogs topikkonstruktioner med et eksempel fra Kongespejlet:

Þæssa luti sæm nu hæfir þu spurda þa ma ec þec æigi sannfróðan gœra til fullz (Konungs Skuggsjá 76, 19-20)
 Disse ting som du nu har efterlyst, (hvad de angår) så kan jeg ikke gøre dig fuldt vidende [*om dem*]

Med baggrund i fx ONP kan man konstruere flere mulige ekspliciteringer inden for sætningen, men man kan ikke operere med en usynlig struktur bagved. Der er intet ‘invisible *pro*’, men kun modtagerens mulige rekonstruktion. ONP muliggør *sannfróðan þess* el. *þeirra* ‘vidende om det *el. dem*’; også konstruktion med præposition er mulig, fx *sannfróðr um e-t*, her altså *sannfróðan um þá*. Topikkonstruktionen regrammeres som et resultat af det generelle bortfald af nulanafor, i dansk omkring 1500. Da positive anaforer bliver obligatoriske, opstår også den moderne ekstrapositionskonstruktion.

Nulanaforer er et kendt træk fra ældre indoeuropæisk, og for lingvister der drøfter eller har drøftet forskellen mellem konfigurations- og

non-konfigurationsel struktur tæller de som træk der viser non-konfigurationselitet (se også Faarlund 1990, Nielsen 2013, Mørck i dette bind). Min korte kommentar hertil er at Mørck synes at forbinde nul-anafor med udeladelse i sideordning, således at tankegangen er: (1) i moderne norsk er udeladelse af et subjekt kun mulig i VP² i sideordningskonstruktioner VP¹ + VP²; (2) i ældre norsk kunne man mellem sideordnede hovedsætninger også udelade andre led (Mørck viser s. 414 objekt i S¹, der fortsætter i S² som nulsubjekt (eks. 11b) og objekt i S¹ der fortsætter som nulobjekt i S² (eks. 11c). Måske fører det moderne perspektiv til en form for tunnelsyn her, for det er let i dansk materiale at finde brug af nulanaforer der ikke forudsætter bestemte konstruktioner, jf. Heltoft 2019b. (I den nydanske oversættelse er de moderne anaforiske pronomener understreget der hvor den gammeldanske tekst har nulanaforer, 4 i alt).

Ræfua unga ma ængin man grafua vp. af annars marco. oc æy af scoqe. (...)
Æn ma han swa taka at han grafui æy at. tha taki han sacløst (SkL, GL 36, 16-18)

‘ræveunger må ingen mand grave up, af andens mark, og ej af skov. Men kan han således tage at han grav-PRS.KONJ ej efter, da tag-PRS.KONJ han sagesløst’

ræveunger må ingen mand grave op af en andens mark og heller ikke af en andens skov. Men kan han tage dem således at han ikke graver efter dem, da må han tage dem uden anklage

Reglerne gælder på lignende måde for både subjekter og ikke-subjekter. Både topikreglerne og anaforreglerne hører til en typologi hvor der ikke er basal forskel på subjektet og de øvrige nominale led. Man kan kun værdsætte at Mørck resumerer den sprogtypologiske diskussion i sit afsluttende resume om forholdet mellem ældre og yngre norsk.

I kapitel 5 *Ordforrådet* (Tor Erik Jenstad) drejer det fyldigste afsnit sig om importord og låneord, hvor der ved låneord forstås ord udefra som er integreret som hjemlige. Ordene gennemgås efter det långivende sprog: Kirkesprogene græsk og latin gennem oldsaksisk og oldengelsk, keltisk, frisisk og naturligvis frem for alt middelnedertysk, senere højtysk, fransk og i moderne tid engelsk. Fremstillingen byder ikke på mange forsøg på at diagnosticere mekanismerne bag indlånene, fx synes prestige og status ikke at være relevante parametre.

Enkelte kommentarer. Under importord fra keltisk regnes ordet *jarn*, dansk og bokmål *jern*: “... sjølve ordet *jarn* (*isarn*) er eit tidleg lån

frå keltisk til germanske språk.” (s. 464). Uden selv at have ekspertise på området kan jeg slå op i Bjorvand og Lindeman (2007) og se at de centrale norrøne former ikke er *ísarn*, men *éarn*, *járn* og *jarn*, og det er kun disse former der er gode kandidater til at være indlånt fra keltisk (*ísarn* er et senere poetisk låneord fra vestgermansk til norrønt). De germanske former af roden **Isarna-* er gotisk *eisarn*, oldhøjtysk og oldsaksisk *īarn/īsan*, oldengelsk *īern/īsen/īren* osv., men disse kan ikke forbindes med de nordiske former. Den norrøne form *éarn* kommer af oprindeligt *tostavelses* oldirsk *iarn*, med omkastning til *enstavelses* *iarn*. Norrønt har selv omkastningen *éarn* > *járn*, jf. *séa* > *sjá*, men den østnordiske form *jarn* må være fra den omkastede irske form *iarn*. Østnordisk har ikke selv denne omkastning. Ifølge Bjorvand og Lindeman er der ingen lingvistiske kriterier for at regne **Isarna-* for et tidligt lån fra keltisk til germansk.

Under ordimport fra nedertysk nævnes forskellen mellem norsk/dansk *vindaug*, *vindu*, *vindue* (af *vindauga*, det nordiske ord) og svensk *fönster* fra nedertysk, hvor det antages at indførelsen af glas i vinduer har spillet en rolle. I Norge og Danmark sejrede kontinuiteten (funktionen var jo den samme), men “i svensk må nykonstruktionen have vore sett på som noko prinsipielt anna, sidan ein tok i bruk lånordet *fönster*” (s. 471-72). Forholdet mellem virkelighed og sprog får her en næsten whorfiansk karakter, i stedet for den ventede prestigeforklaring: en smart ny ting skal have et smart nyt ord. Hvilke andre parametre kan have været relevante bag fx ordet *ansikt/ansigts* udkonkurrering af nordisk *andlete* og *åsyn* fra norsk og dansk sprog?

Under omtalen af engelske lån og importord er parameteren magt: “Storbritannia og seinare USA har hatt ei sterk, førande stilling økonomisk, teknisk og kulturelt ...” (s. 483), men første gang ordet prestige bruges er faktisk under omtalen af dansk (s. 487): “Dansk har hatt stor prestisje, sidan det gjennom fleire hundre år var språket til embetsstanden og overklassen i det heile (...) ... dansk skriftspråk som var grunnlaget for overklassenspråk”. Man kan ikke sige at de sociale parametre som de fremstilles i bogens introduktion, har stor indflydelse på denne fremstilling, men hvad den redaktionelle strategi har været, er det svært at bedømme.

Man kunne måske have fået en udmelding om hvad semantisk struktur kan være. I kapitlerne om fonologi, morfologi og syntaks har det været muligt at diskutere hvad strukturniveauer kan og skal i en historisk

redegørelse. I beskrivelsen af ordforrådets udvikling kunne Jenstad have drøftet fx begrebet semantisk felt. Semantiske felter kan spejle en kulturel forståelsesramme og dermed nærme sig tesaurusstruktur. Allerede Skautrup (1954) - en populær formidling i form af trykte radioforedrag - valgte at organisere sin fremstilling kulturelt-tematisk og ikke alfabetisk-kronologisk. Tesaurusagtig netværksstruktur finder man også bag nyere begreber som semantiske skemaer eller mentale rum (mental spaces), begreber der kan appliceres fra den enkelte sprogbrugers konkrete planer til teksttyper og dermed være rammer for de handlingsmæssige valg der karakteriserer institutioner og deres funktion, ja være forståelsesrammer bag hele diskurser. (Et vigtigt dansk værk i denne sammenhæng er Harder 2010).

Kapitel 6 har titlen *Tekst og sjanger* (Eva Maagerøy, Jan Ragnar Hagland, Anders Johansen, Jørgen Magnus Seiersted og Aslaug Veum). Kapitlet er særdeles velskrevet og interessant, men ligger som nævnt i periferien af min faglighed.

Med *Norsk Språkhistorie* har man i Norge fået et dybtgående, opdateret og meget kvalificeret værk. Andre vil tage sig af selve genren sproghistorie og dens funktion og reflektere over måder at skrive sproghistorie på, men min vinkel til bind 1 *Mønster* har været *struktur og variation*, især det strukturelle niveaus betydning for selve det at forstå og fremstille sprogs udvikling. Det har været en lang og god rejse gennem virkelig detaljerede og gennemtænkte afsnit, med et refleksionsniveau der sætter overvejelser på dagsordenen, og med masser af spændende information, velvalgte eksempler og problemer.⁴

4. Enkelstående fejl og mindre bemærkninger: Jeg har ikke fundet mange trykfejl, men en enkelt er i hvert fald uheldig. I overskriften til kapitel 2, Del 2 står der *unordisk* for *urnordisk* (107). Side 142 står der *tunge* for *supertunge*: "Kravet om at en trykkstavelse må være tung, ble på den måten et obligatorisk krav som de tidligere lette og <super>tunge trykkstavelsene måtte tvinges til å passe inn i. "Nærmest hertil hører også s. 82–83 med to eksempler på hvad der viser sig at være citerede henvisninger, uden at dette er særmarkert.

Begrebet *determinant* (Trudgills begreb 'conditioning factor') oversættes til norsk 'føring', i Norsk Språkråds onlineordbog NN/BM kommer man nærmest i forbindelse *legge føringer på* gi retningslinjer, bestemmelser for / *legge miljøpolitiske føringer på utviklingen*. Nogen særlig god oversættelse er det jo ikke, fordi det synes at indeholde et beslutnings- eller intentionselement. I dansk ville det være klarere med begrebet *muliggørelse*, noget som er en forudsætning eller en mulig forudsætning for en forandring.

Der nævnes s. 220 et adjektiv med formen nom.sg.f. *hørm*, men jeg kan ikke finde et sådant ord hverken i ONP eller i Heggstad: *Gamalnorsk ordbok*, hvor kun

substantivet *harmr* findes ('sorg, harme, lidelse, krænkelse'), og det er vel det der citeres lige før som akk.sg.m. *harm*. Denne form må så have fået forkert betydning-sangivelse 'sint, sørgelig'. Side 222 rekonstrueres der et **hurné* som lydret form uden a-omlyd for dat.sg. af ordet *horn*, hvor den belagte form *horn-i* gennemfører den omlydte stamme analogisk. De germanske a-stammer har imidlertid ikke haft accent på endelsen i de oblikke kasus, det havde kun i- og u-stammer. (Accenttegnet betyder ikke længde, jf. sammesteds endelsen gen.sg. -ār). Der skulle vel have stået **hurnē*.

I omtalen af mediopassiv (s. 260) kunne man have ønsket sig en reference til Dyvik 1980a. Det er også normalt at skelne mellem reflektiv og reciprok betydning: *hann geymdisk* 'han skjulte sig'; *þeir þorðusk lengi* 'de kæmpede længe indbyrdes'.

Fodnote 16 (s. 261) siger at ordet *verden* fremkommer ved omtolkning af stammen *verd-* i bestemt form *verd-en* (jf. dansk pl. *verden-er*). Jeg tror reanalysen er ældre end reduktionen af ordet *ver(eld)* (vn. *veröld*).

Forfatterne synes at foretrække svenske paralleller eller modeksempler for danske, s. 266. Verbet *tie* har i dansk faktisk en tilnærmet stærk ikke-oprindelig præteritum *tav*, yngre talesprog nu nok oftest *tiede*. Forfatterne anfører svensk *teg*. Men fred være med det!

Side 464 (under 4.2. importord fra keltisk) opføres ordet *mine* som keltisk låneord, med henvisning til Bjorvand og Lindeman s. 166; men ordet er ikke opslagsord der, og slet ikke side 166.

Referencer

- Andersen, Harry. 1954. *Oldnordisk Grammatik*. 3. udgave. København: J.H. Schultz Forlag.
- Andersen, Henning. 1973. Abductive and deductive change. *Language* 49, 4: 765–93.
- . 2008. Grammaticalization in a speaker-oriented theory of change. I: *Grammatical Change and Linguistic Theory. The Rosendal papers*, udg. af Thórhallur Eythórsson, 11–44. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Askedal, John Ole. 2000. Nordisk s-genitiv – 'degrammatikalisering' eller 'regrammatikalisering' eller ingen av delene? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 18, 203–211.
- Bech, Gunnar. 1970. Den oldnordiske 3. sg. præs. ind. akt. *Arkiv för nordisk filologi* 85, 223–232.
- Benediktsson, Hreinn. 1963. Some aspects of Nordic umlaut and breaking. *Language* 39, 409–31.
- Bjerre, Tavs, Eva Engels, Henrik Jørgensen og Sten Vikner. 2008. Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 82, 131–166.

- Bjorvand, Harald. 2010. Om utviklingen av det norrøne sterke presens. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 28, 173–192.
- Brøndum-Nielsen, Johannes. 1927. *Dialekter og Dialektforskning*. København: J. H. Schultz.
- Brøndum-Nielsen, Johannes (under medvirken af Karl Martin Nielsen). 1928–73. *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling* 1–8. København: J. H. Schultz.
- Christoffersen, Marit. 1993. *Setning og sammenheng. Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov*. ADH-serien, 65. Kristiansand: Agder distriktshøgskole.
- Dyvik, Helge. 1980a. Har gammelnorsk passiv? I: *The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Fourth International Conference of Nordic and General Linguistics in Oslo 1980*, red. Even Hovdhaugen, 81–107. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1980b. Om definisjonen av “tema” i tema/rema-analysen. *Eigenproduksjon* 8, 50–75. Universitetet i Bergen.
- Eisenberg, Peter. 2004. *Grundriß der deutschen Grammatik. Band 1. Das Wort. Band 2. Der Satz*. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft og Lisbeth Falster Jakobsen (red.). 1996. *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. Studies in Language Companion Series 29. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Faarlund, Jan Terje. 1990. *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 50. Berlin og New York: Mouton de Gruyter.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falk, Hjalmar og Alf Torp. 1900. *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- GDS = Hansen, Erik og Lars Heltoft. 2011. *Grammatik over det Danske Sprog*. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Harder, Peter. 2010. *Meaning in Mind and Society. A Functional Contribution to the Social Turn in Cognitive Linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton.

- Heggstad, Leiv 1963 [1930]. *Gamalnorsk Ordbok* med nynorsk tyding. Ny umvølt og auka utgåve av “Gamalnorsk ordbok” ved Hægstad og Torp. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Heltoft, Lars. 1997. Review of: Anders Holmberg and Christer Platzack. “The Role of Inflection in Scandinavian Syntax”, Oxford University Press. *Scandinavian Studies* 69, 3: 383–387.
- . 2011. Word order change as grammaticalisation. Paradigm structure and change in Scandinavian. I: *Connecting Grammaticalisation*, red. Jens Nørgård-Sørensen, Lars Heltoft & Lene Schøsler, 171–235. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- . 2015. Topologisk og kombinatorisk syntaks som alvorligt ment skellen. *Ny Forskning i Grammatik* 23, 71–91.
- . 2019a. Word order as grammaticalised semiotic systems. I: *Perspectives on Language Structure and Language Change: Studies in honor of Hennig Andersen*. (Current Issues in Linguistic Theory, Bind 345), red. Lars Heltoft, Ivan Igartua, Brian Joseph, Kirsten Kragh & Lene Schøsler, 151–178. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- . 2019b. Under medvirken af Marita Akhøj Nielsen. Fra gammeldansk til nutidsdansk. I: *Dansk Sproghistorie 3: Bøjning og bygning*, udg. af Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete Jørgensen og Laurids Kristian Fahl, 129–225. Aarhus: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Aarhus Universitetsforlag.
- . 2020. The Malt stone as a witness of a morphological archaism: Reconstructing the Proto-Nordic and Proto-Germanic systems of kinship terms. *Nowele* 73,1. (*Special issue: Runic Inscriptions and the Early History of the Germanic Languages*, udg. af Robert Nedoma og Hans Frede Nielsen.)
- Heltoft, Lars og Lisbeth Falster Jakobsen. 1996. Danish Passives and Subject Positions as a Mood System. A Content Analysis. I: Elisabeth Engberg-Pedersen m.fl. (red.), 199–234.
- Konungs Skuggsjá = *Konungs skuggsjá. Speculum regale*. Udgivet efter håndskrifterne af Det kongelige nordiske Oldskriftselskab. 1920–21. København: Gyldendal, Nordisk forlag.
- Krause, Wolfgang. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Mørck, Endre. 2013. *Leddstillinga i mellomnorske heilsetninger. Funksjons- og feltanalyse og materialpresentasjon*. Oslo: Novus Forlag.

- Nielsen, Karl Martin. 1959. Til runedanskens ortografi. *Arkiv för nordisk filologi* 75, 1–78.
- Nielsen, Marit Aamodt. 2013. Syntaktisk udvikling fra urnordisk til mellemnorsk. I: *Handbok i norrøn filologi*. 2. udgave, red. Odd Einar Haugen, 556–598. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nielsen, Niels Aage. 1966. *Dansk etymologisk ordbog*. København: Gyldendal.
- Norde, Muriel. 1997. *The history of the genitive in Swedish. A case study in degrammaticalization*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- . 2006. Demarcating degrammaticalization. The Swedish s-genitive revisited. *Nordic Journal of Linguistics* 29,2: 201–238.
- Noreen, Adolf. 1923⁴. *Altisländische und altnorwegische Grammatik*. Halle (Saale): Max Niemeyer.
- ONP = *Ordbog over det Norrøne Prosasprog*. <https://onp.ku.dk/onp/-onp.php>
- Óttosson, Kjartan. 2002. Old Nordic: A definition and delimitation of the period. I: *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages*, red. Oskar Bandle mfl., 787–793. Berlin: Walter de Gruyter.
- Santesson, Lillemor. 1993. Eine Blutopferinschrift aus dem südschwedischen Blekinge. Eine Neudeutung des einleitenden Zeilen des Sten-toftener Steines. *Frühmittelalterliche Studien* 27, 241–252.
- Sarauw, Christian. 1924. *Die Flexionen der mittelniederdeutschen Sprache*. Niederdeutsche Forschungen II. København: Høst & Søn.
- Skautrup, Peter. 1958. *Arv og gæld i ordenes samfund*. København: J.P. Schultz.
- Teleman, Ulf. 1972. Om Paul Diderichsens syntaktiska modell. I samme: *Tre uppsatser om grammatik*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C Nr 5. 33–57. Lund: Studentlitteratur.
- Western, August. 1921. *Norsk Riksmåls-grammatikk*. Kristiania: Aschehoug.

Lars Heltoft
 Københavns universitet
 Institut for nordiske studier og sprogvidenskab
 Emil Holms kanal 2
 DK-2300 København S
 heltoft@hum.ku.dk